

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтунун жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы тарых илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 07.21.628 диссертациялык кеңеши (дареги: Бишкек шаары., Чүй, 265а) Капалбаев Октябрь Эркиновичтин 07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү” (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы) деген темадагы диссертациясын алдын ала коргоо жыйынынын

11.02.2022-ж.

Бишкек ш.

№ 2 ПРОТОКОЛУ

Отурумга кеңештин 13 мүчөсүнүн ичинен 12 киши катышты: Чоротегин Тынчтыкбек Кадырмамбетович – төрага, т.и.д., профессор, (07.00.02) ОНЛАЙН; Асанканов Абылабек Асанканович – төраганын орун басары, т.и.д., профессор (07.00.07); Жапаров Амантур Забирдинович – окумуштуу катчы, т.и.к., ага илимий кызматкер (07.00.07); Батырбаева Шайыркуль Жолдошевна – т.и.д., профессор (07.00.07); Бикбулатова Аниса Рифовна – т.и.д., доцент (07.00.07); Джоошбекова Айнагул Рысбаевна – т.и.д., доцент (07.00.07); Каратаев Олжобай Кубатбекович – т.и.д., профессор (07.00.07); Таймагамбетов Жакен Кожахметович – т.и.д., профессор (07.00.06) ОНЛАЙН, Турдалиева Чолпон Жапарбековна – т.и.д., профессор, 07.00.07.; Койчуманова Чолпон Урушбековна – т.и.д., профессор (07.00.02); Табалдиев Кубатбек Шакиевич – т.и.к., доцент (07.00.06); Чаргынов Темирлан Таштанбекович – т.и.к., доцент (07.00.06).

КҮН ТАРТИБИНДЕГИ МАСЕЛЕНИ КАРОО

Төрага: Урматтуу Диссертациялык кеңештин мүчөлөрү! Бүгүнкү жыйынды, диссертациялык кеңешти өткөрүүгө кворум барбы? Тастыктап койсоңуздар.

Окумуштуу катчы А.З. Жапаров: Кворум бар. Жыйынды баштай берсек болот.

Төрага: Ырахмат. Кворум бар экен. Анда жыйынды баштоо боюнча сунушту колго салам. “Макул” дегендер кол көтөрүп койсоңуздар. Каршы жана арсарлар жок, жыйынды баштайбыз. Бүгүнкү жыйындын күн тартибинде бир гана маселе бар. Ал Капалбаев Октябрь Эркиновичтин “Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү” (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы) деген темадагы 07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология

адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган доктордук диссертациясын алдын ала коргоосу тууралуу болот. Күн тартибин бекитсек болобу? Колго салам: Макул – бар, каршы, арсар – жок. Ырахмат, анда күн тартиби бекитилди. Эксперттик комиссиянын курамы: т.и.д., профессор Каратаев Олжобай Кубатбекович, т.и.д. Турдалиева Чолпон Джапарбековна, т.и.д. Бикбулатова Аниса Рифовна. Шайланган эксперттердин үчөө тең катышып жатышат. Ишибизди баштайбыз. Илимий консультанты: Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академиги, тарых илимдеринин доктору, профессор Асанканов Абылабек Асанканович.

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргызстандын тарыхы жана этнология кафедрасында аткарылган демилгелүү иш болуп саналат. Эми изденүүчү Капалбаев Октябрь Капалбаевдин иш кагаздары менен тааныштыруу үчүн сөз окумуштуу катчы Амантур Забирдинович Жапаровго берилет.

Окумуштуу катчы А.З. Жапаров: Изденүүчү Капалбаев Октябрь Эркиновичтин аттестациялык делосу менен тааныштырды.

Төрага: Сөз, диссертациянын негизги мазмуну менен тааныштыруу үчүн изденүүчү Октябрь Эркинович Капалбаевге берилет.

Изденүүчү О.Э. Капалбаев: Урматтуу төрага, урматтуу диссертациялык кеңештин мүчөлөрү, алгач ыраазычылык билдирип коюуга уруксат этиңиздер. Анткени бүгүнкү күндөгү апааттуу кырдаалга карабай, диссертациялык ишти окуп, ага пикир билдирип, анын кийинки жолун ачуу үчүн чогулуп жатасыздар. Эми диссертациялык иш жөнүндө кыскача токтоло кетсек. Иш 2008-жылы илимий жетекчим т.и.д., профессор А.А. Асанканов тарабынан мага берилген. Ал учурда жаңы гана “Кыргыздардын салттык жыгаччылыгы” деген темада кандидаттык диссертациямды жактагам. Теманы аларым менен эле ага киришип кете алган жокмун. Себеби бул иштен доктордук иш чыгабы, аягына чыгара алабызбы, тиешелүү материалдар барбы деген кооптонуулар, андан сырткары талаа материалдарын чогултуу сыяктуу иштерге 5 жылыбызды короттук. 2013-жылы гана ишти Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиянын реестрине каттаттык. Ошону менен бирге жогорку убакта тарыхнаамалык, архивдик булактарды жана Кыргызстандын бардык өрөөнүн кыдырып, талаа материалдарын чогултууга аракет жасадык. Анткени этнография илими өзү, жалпак тил менен айтканда, тарыхый эмгектерде кездешпеген маалыматтарды эл арасынан чогултуу болуп саналат.

Биз изилдеп жаткан теманын актуалдуулугу эч кандай шек жаратпайт. Тери иштетүү кол өнөрү кыргыз элинин коомунда өзгөчө орунду ээлеп келгендигине карабай, аталган тема боюнча азыркы мезгилге чейин эч ким комплекстүү иш жүргүзгөн эмес. XIX кылымдын экинчи жарымынан баштап, байма-бай келе баштаган чет элдик окумуштуулар, айрыкча, орус аскер изилдөөчүлөрү кыргыздардын тери иштетүү кол өнөрчүлүгүн үстүртөн карап, маалымат иретинде гана өз билдирүүлөрүн калтырышкан. Алсак, Г.

Загряжеский, княз В. Масальский, М. Венюков ж.б. чакан эмгектеринде кыргыздардын териден жасалган буюмдары, колдонгон ыкмалары тууралуу чакан маалыматтар берилген. Ал эми советтик доордо Ф. Бурковский, Э. Сулайманов, А. Көчкүнов, К. Антипина, Е. Маховалар кыргыздардын тери иштетүү кол өнөрчүлүгүн айрым түрлөрүнө гана кайрылышкан. Белгилей кетүүчү нерсе, кыргыздардын тери иштетүү кол өнөрчүлүгүнө салыштырмалуу Борбордук Азиядагы кыргыз элине тектеш элдердин салттык кол өнөрчүлүк маданияты, тагыраак айтканда, алтай элдеринин, казак элинин материалдык маданияты тыкыр изилдөөлөргө алынган. Биздин изилдөөлөр көрсөтүп тургандай, алтай элдеринин тери иштетүү кол өнөрчүлүгү ар тараптуу жана дыкат изилденгени ачык көрүнүп турат. Ал эми кыргыз элинин тери кийимдери аз изилдөөгө алынган. Биз муну тарых музейлеринде экспонат катары сакталып турган бут кийимдер аркылуу деле айтып бере алабыз. Ал жерден чарык, чокой жана өтүктүн жөнөкөй түрүн көрүүгө болот. Ал эми эпикалык чыгармалардан биз өтүктүн 24 түрүн таап чыктык. Ошол эле учурда казак окумуштуусу А. Маргулан тарабынан табылып, тарых музейине өткөрүп берилген накери, үпүкө өтүктөрүнүн сакталып калышы, аларды бул жаатта ийгиликтүү иштегендерин көрсөтүп турат.

Урматтуу диссертациялык комиссиянын мүчөлөрү, аталган ишти жазууда, албетте, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын койгон талаптарын эске алдык. Иштин жыйынтыктары илимий-публицистикалык, илимий макалаларда журналдарга, Жарчыларга чыгарылып турду. Көңүл бурчу нерсе, окумуштуулар жазган эмгектерди тиешелүү гана адистер окуп, коомдун калган бөлүгү маалыматсыз калып жатат. Ошондуктан жасалып жаткан иштердин жыйынтыгын системага келтирип, аны жайылтуу ишин дагы колго алдык десек болот. Бул боюнча Ф. Бурковский дагы кол өнөрчүлүктүн системалуу изилденүүсү керектигине токтолгон.

Ишибиздин артыкчылыгы катары баш кийимдердин, тагыраагы, тебетейдин терең изилденишин айтсак болот. Тебетейлер көркөм-кооздук, жылууулук же анын практикалык жагы гана эске алынбастан, ал социалдык белги же аскердик чинди, даражаны билдирген каражат экендиги эпикалык чыгармалар аркылуу далилденди. «Манас» эпосунда Манас баатыр киши же булгундун терисинен тебетейди кийсе, Бакай, Алмамбет, Чубак, Сыргак, Серек баатырлар көк сүлөөсүндүн, ал эми калган чоролор суусардын терисинен тигилген тебетейлерди кийишкен. Бул жерден көрүнүп тургандай, аскердик иерархия сакталган. Тыш кийимдерди жасоодо теринин мааниси, анын сакралдык же ыйыктык мааниси сөзсүз каралган. «Күрөөкө тон», «Бадана тондун» жасалышы, аталышына көңүл бурулду. «Күрөөкө» байыркы кыргыз тилинде, мааниси ургаачы аюу дегенди билдирген. Демек, аюунун терисинен ичик, тондор жасалып келсе, жолборс, арстандын терилери үртүк же жабуу жасалганга колдонулган. Эске алчу жагдай, буюмду жасоодо тотемдик жаныбарынын терисин колдонушкан эмес. Энесай кыргыздары же таш эстеликтерине жазылган мурастарда да «Мен барсты жана маралды

аткан жокмун» деген же ушуга окшогон тексттер кездешет. Башкача айтканда, өзүнүн тотеми эсептелген жаныбарларга тийишкен эмес.

Ошондой эле өзгөчө токтолуп өтө турган нерсе, буюмдардын аталыштары же айрым сөздөрдүн башка элдерге өтүп, кайра өзүбүзгө колдонууга келгенде аны башка сөзгө алмаштырган учурлар көп кездешет. Алсак, орус тилиндеги «таможня» сөзү, кыргыз тилиндеги «тамга коюу» сөзүнөн барган. Чек арадан өтүп бара жаткан кербендерге, соодагерлердин буюм-тайымдарынан салык алгандан кийин тамга коюп, өткөрүшкөн. Бул сөздү биз башка ирандыктардын «бажы» сөзү менен алмаштырып алдык. Ошон үчүн биз изилдөөлөрүбүз толук болушу үчүн комплекстүү караганга аракет кылдык.

Дагы бир кошумчалай кете турган нерсе, кыргыз элинин колдонуусунан чыгып же унутулуп калган нерселерди эл оозунан чогултулган маалыматтар менен, эпикалык чыгармалар аркылуу калыбына келтирүү иштери жүрдү. Мисалы, «Манас» эпосунда «Кары бою киш калпак» деген сап кездешет. Бул кандай калпак? Бүгүнкү күндө Түркиялык сериалдарда кадимки эле калпактын формасында жасалап, анын кыргактарына аң терилеринин салынганы «киш калпак» деп аталган. Киш жаныбары – бул Кыргызстандын аймактарында болбойт. Түштүк Сибирде жашаган териси баалуу жаныбар. Мына ушундай нерселерди алып чыгып, аларды ордуна коюу иштери жүрдү.

Ошону менен эле ар бир баптын же параграфтын аягында чакан корутундулар чыгарылып, милдеттер коюлду. Анткени кыргыз элинин колдонуусунан чыгып кеткен нерселер Алтай элдеринде сакталып калган. Башкача айтканда, биз ушулар аркылуу көп нерселерди калыптандырып алсак болот.

Тери сөзүнүн бир нече синонимдери бар. Мисалы, көн, жар, чан, кум. Алгачкы адамдар буюмдарын иштеткенге жеңил эсептелген сөөк, жүн, жыгач, терилерди колдонушкан. Кол өнөрчүлүк өнүгүп, жасалган буюмдардын сырьесу өзгөрүп кеткендигине карабай, алар баштапкы аты менен аталып кала берген. Мисалы, кумура, кумган, челек ж.б. Ушул жерден белгилей кетели, теринин бир нече түргө (сорт) бөлүшкөн. Тери, кайыш, чылгый, чем, чигирим, курум, булгаары, көн. Эң жогорку сапаты көн деп аталган. Махмуд Кашгари-Барсканинин эмгегинде көн деп адамдын териси айтылган. Ошондуктан тери иштеткен усталарды көнчү деп аташкан. Бул сөздү өзбектер, уйгурлар азыркы күнгө чейин колдонушат. Бизде бул сөздөр буюмдарда: көнөчөк, көнчөк, көнөк, көйнөк, көөкөр сөздөрүндө гана сакталып калган. Биз өзүбүздүн монографиябыздын аталышын «Кыргыз элинин көнчүлүк өнөрү» деп аташыбыздын себеби ушунда турат.

Илимий изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкү жоболор коргоого сунуш кылынат:

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча жактоого төмөндөгүдөй жоболор сунушталат:

- Борбордук Азиядагы эң байыркы элдердин катарына кирген кыргыз эли бир нече доорлор ичинде өздөрүнүн географиялык жайгашууларын, социалдык-экономикалык абалын, чарбасын жана көчмөндүк мүнөзүн

чагылдырган салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгүнүн башка элдерден айырмаланып турган өзгөчө түрүн калыптандырган;

- Кыргыздардын салттык кол өнөрчүлүгү өткөн доорлордо системалуу изилденбегендиктен, көптөгөн кийимдин түрлөрү, турмуш-тиричилик буюмдары жана курал-жарактары өздөрү эле эмес, аталыштары дагы илимий эмгектерде эскерилбей келген. Бирок кыргыз элинин оозеки чыгармаларында, чоң жана кичи эпосторунда аталыштары, алардын жасалуу ыкмалары толугу менен сакталган;

- Архаикалык сөздөрдүн көп кездешиши байыркы элдердин мураскорлорунун бири экендигин, тери иштетүү кол өнөрчүлүгүнүн салттык ыкмаларынын, анын түрлөрүнүн, аталышынын түпкү маанилеринин бүгүнкү күнгө чейин дээрлик өзгөрүлбөй сактылышы, кыргыз элинин жаратылышка, жан-жаныбарларга карата дүйнө таанымдарынын туруктуулугун көрсөтөт;

- Кыргыз элинин аңчылыгы, кийген кийимдери алардын диний ишенимдерине, каада-салттарына жана үрп-адаттарына байланыштуу жүргүзүлүп, аң терилер жалаң гана баалуу буюм катары эсептелбестен, жөрөгөлөрдү билдирген социалдык белгилерге айланган;

- Кыргыздардын этностук тарыхында алардын тароо ареалы кеңири аймактарга созулгандыгы түрдүү айбанаттардын, жырткыч жаныбарлардын терилеринен кийимдерди тигип кийишкендиги менен далилденип, ошол эле учурда тыш жана бут кийимдерин кийүүдө коомдогу ээлеген орду сөзсүз эске алынган;

- Салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгүндө кыргыз эли бардык буюмдарга бирдей эле мамиле кылышкандай сезилгени менен, камчы, кемер, баш жана сырт кийимдерге, кыздарга берилүүчү сепке өзгөчө ыйык мамиле жасап, аларды салт катары сактап, муундан муунга өткөрүп берип турушкан;

- Көчмөндүктүн негизги белгилеринин бирине айланган аңчылык, саятчылык өнөрү, аларга колдонулган курал-жарактар жана ыкмалар бир жагынан киреше табуунун булагына айланса, экинчи жагынан улуу өнөр катары таанылган;

- Салттык кол өнөрчүлүктө оюулар алгач белги, тамга катары калыптана баштаса, доорлордун алмашышы менен, негизги белгиге бирден сызыктар кошулуп, татаал кыял оюуларынын системасы келип чыккан.

Изилдөөнүн объекти – кыргыздардын салттык көчмөн маданиятынын ажырагыс бир бөлүгү болгон тери иштетүү кол өнөрчүлүгү болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети – XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башындагы кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгүнүн ар кыл мектептеринин жалпы, өзгөчө жана айырмалуу жактары жана өнүгүү баскычтары кирет.

Изилдөөнүн илимий жаңылыктары. Кыргызстандын этнология илиминде биринчи жолу кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү изилдөөнүн объектиси катары тарыхый-этнографиялык изилдөөлөрдүн негизинде ар тараптуу иликтөөгө алынды;

- Изилдөөгө алынуучу проблеманы илимий айлампага алуу үчүн түрдүү: архивдик, музейлик, тарыхый-этнографиялык адабияттар, мезгилдүү басылмалардагы маалыматтар, көркөм, эпикалык чыгармалар, экспедициялык талаа материалдар комплекстүү изилдөөгө алынды;
- Салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгүндө колдонулган айрым атоолорго түшүндүрмөлөр берилди;
- Азыркы мезгилге чейин тарыхый-этнографиялык адабияттарда маалымат берилбей келген кийимдер, курал-жарактар, идиш-аяктар жана буюмдар, алардын түрлөрү жана жасалыштары көрсөтүлдү;
- Кыргыз элинин териден жасалган салттуу баш кийими (тебетей) биринчи жолу эпикалык чыгармалардагы маалыматтардын негизинде аскердик даража катары каралды;
- Оозеки элдик чыгармалар жана талаа материалдардын негизинде бут кийимдердин бир нече түрлөрү аныкталды;
- XIX кылымдын аягы – XX кылымда Кыргызстандын аймагында жашаган жаныбарлар, аларга аңчылык кылуу, терилеринин наркы, аң терилеринен жасалган кийимдердин түрлөрү белгиленди;
- Кыргыз элинин аң терилерине карата жасаган ырым-жырымдары, каада-салттары жана дүйнө таанымдары чагылдырылды;
- Кыргыздардын салттуу буюмдарына түшүрүлгөн оюм-чийимдердин маанилери изилдөөгө алынды.

Изденүүчүнүн жеке салымы:

- Изденүүчү Кыргызстандын бардык аймактарында, Өзбекстан, Казакстан, Түркия Республикаларында жана Кытай Эл Республикасынын Кызыл-Суу Кыргыз автоном облусунда жашаган кыргыздарды кыдырып, сурамжылоолорду, жер-жерлердеги байкоолорду жүргүзүп, чогултулган материалдарга ар тараптуу талдоолор жасалды.
- Изилденип жаткан маселе боюнча көптөгөн тарыхый булактар жана тарыхнаамалык адабияттар талдоого алынды;
- Чет элдик (анын ичинде орусиялык) окумуштуу-саякатчылардын, аскер кызматкерлеринин, чыгыш таануучулардын кыргыз элинин бут кийимдери тууралуу үстүртөн берген билдирүүлөрү жана маалыматтары кыргыздардын элдик оозеки (анын ичинде эпикалык) чыгармалары аркылуу байытылды;
- Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү тууралуу мол жана чачыранды маалымат атайын диссертациялык изилдөөнүн негизинде бир багыттуу нукка салынды;
- Диссертант тарабынан бир катар жаңы этнографиялык материалдар илим чөйрөсүнө алгачкы жолу киргизилди.

Диссертациялык иш коюлган максат, милдет жана изилденүүчү маселелерди чечүүнүн ырааттуулугу менен шартталган. Диссертация киришүүдөн, 6 баптан (анын ичинде 19 параграфтан) турган негизги бөлүмдөн, практикалык сунуштар да камтылган корутундудан, колдонулган адабият тизмесинен жана тиркемеден турат. Тиркемеге маалымат

берүүчүлөрдүн тизмеси жана изилденген этнографиялык теманы чагылдырган фото сүрөттөр киргизилген.

Жыйынтыктап айтканда, диссертациялык иштин койгон максаттарында жеттик деген ойдобуз. Бирок келечекте бул теманын үстүнөн дагы иштөө керек. Анткени бир окумуштуунун же ал колдонгон маалыматтар менен бардыгын жыйынтыктап коюуга болбойт. Биз жетпей, колдонбой калган адабияттар дагы бар. Аларды карап, ошондой эле башка пикирлерди эске алып, изилдөөлөр башка өңүттө да жүрүшү керек. Биздин кыскача айта турган маалыматыбыз ушул. Көңүл бурганыңыздар үчүн ырахмат.

Төрага: Урматтуу кеңештин мүчөлөрү изденүүчүгө суроо бериңиздер. Менде бир суроо бар. Биз тери иштетүүнүн салттык түрүн карап жатабыз. Ал эми салттык эмес түрлөрү кол өнөрчүлүккө киргенби? Экинчи суроом, кандагай, андан жасалган тери шымдар жана бүгүнкү күндө ушундай шымдар жасалып жатабы?

О.Э. Капалбаев: Биздин этнография илиминде XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башында кол өнөрчүлүктө колдонулган акыркы ыкмалар болгондугуна байланыштуу шарттуу түрдө салтуу деп алганбыз. Анткени 1860-жылдардан кийин келгин элдердин массалык түрдө келе башташы кол өнөрчүлүктө, айрыкча, устачылыкта колдонулган шаймандардын өзгөрүшүнө чоң түрткү берген. Алардын таасири менен кол өнөрчүлүктүн ыкмалары өзгөргөн. Биз ошол өзгөргөн мезгилге чейинкини же кыргыздардын нукура буюмдарын, ыкмаларын салттык деп атап, ошолорду изилдегенге аракет кылдык. Экинчи сурооңуз боюнча, кандагай сөзү биздин тилге которсок, багыш маанисин берет. Демек, жасалган шымдар багыштын терисинен жасалган, аты ошонун аты менен аталган. Бирок баарыбызга маалым болгондой, багыш Кыргызстандын аймагында кездешпейт. Кандагай шымдар тоо текелердин терисинен жасалган. Бүгүнкү күндө кандагай, теке, жаргак, кеште, сайма шымдарына талаптар жок болгондугуна байланыштуу аталган шымдар жасалбайт. Биз аларды музейдик экспонат катары гана көрүп калдык. Ал эми келечекте дүйнөлүк трендге чыгарыш үчүн жогорку шымдарды жасоону ишибиздин практикалык сунуштарында киргиздик.

Төрага: Менде дагы бир суроо пайда болуп калды. Сиз өзүңүздүн сөзүңүздө дайым “өтүк жасайт” деген сөздү колдонуп жатасыз. Кыргызда өтүк ултарат деген сөз бар эле. Бул экөөнүн кандай айырмасы бар? Же ал “өтүк жасайт” менен “ултараттын” айырмасы барбы?

О.Э. Капалбаев: Бул эки башка маанини түшүндүрөт. “Ултарат” деген сөз байыркы эски кыргыз сөзү, ултаң, улдаң – өтүктүн таманы дегенди билдирген. Кийинчерээк бул сөз колдонууга көп кирип, тигүү, ултаруу деп атала баштаган. Сиз туура белгилеп жатасыз, биз шашкан учурда келегей сөздөрдү колдонуп жатабыз.

Төрага: Башка суроолор болсо бериңиздер. Айнагуль Рысбаевна кол көтөрүп жатат. Сөз Сизде.

А.Р. Жоошбекова: Биз диссертациянын талкуусунда этнолингвистикалык жана дисциплиналар аралык жаңы ыкмаларды колдонгон деп билдиргенбиз.

Ошондо жакшы сунуштар киргизилди эле, глоссарий киргизүүнү сунуштаганбыз. Ошол кирдиби?

О.Э. Капалбаев: Ооба, ошондой сунуш айтылган. Бирок диссертациянын көлөмү өтө чоң болуп кетти. Тери кол өнөрчүлүгүндө колдонулган сөздөр, аталыштар, терминдер өтө көп экен. Аларга түшүндүрмөлөрдү дагы бериш керек. Ошондуктан илимий-консультантым Абылабек Асанканович менен кеңешип, өзүнчө китеп кылууну чечтик. Бирок диссертациянын ичинде айрым сөздөргө түшүндүрмө берүүгө аракет кылдык.

Ш.Ж. Батырбаева: Менде сунуш бар. Бул жерде алдын ала коргоо болуп жаткандыгына байланыштуу эксперттердин корутундусун уксак. Анан алардын суроосуна жооп берсе.

Төрага: Чоң ырахмат. Биз өзүбүздүн сценарий боюнча кетип бара жатабыз. Анда эксперттин корутундуларын угалы. Анда сөз, эксперттик комиссиянын курамынын мүчөсү т.и.д., профессор Каратаев Олжобай Кубатбековичке берилет.

О.К. Каратаев: Диссертациялык иш өтө актуалдуу жана керектүү темага арналган. Оң жактары өтө көп. Анын баарын санап олтурсак, убакытты уттуруп жиберебиз. Ошондуктан убакытты үнөмдөө үчүн керектүү жерлерине гана токтолсом.

Диссертациялык иштин оң жактары менен бирге эле айрым мүчүлүштүктөрү да кездешет.

1. Диссертациялык иште грамматикалык өксүктөр учурайт. Өзгөчө, тыныш белгилерди бир сыйра көздөн кечирүү керек. Мисалы, диссертациялык иштин 14-бетинде “халлухи” (карлуктар) деген сөз учурайт, бирок муну механикалык өксүк деп билүүгө болот. Ишти талдоого алынган терминдердин басымдуу бөлүгү тырнакчага алынуусу зарыл. Т.а., (тагырак айтканда), б.а. (башкача айтканда), Мындай кыскартуулар энциклопедиялык сөздүктөрдө колдонулат, ошондон улам толук эле жазуу керек;

2. Афанасьев, Окунев, Андронов, Карасук, Тагар, андан соңку Таштык маданияттар доорлорундагы адамдардын тери иштетүүсүнүн тарыхы жана технологиясынын эволюциясы боюнча маалымат берүү зарыл эле;

3. “Сактар” (скифтер) кыргыздардын түпкү ата-бабалары болгон деген пикирлер айтылган. Индоевропа же ириан тилдүү сактар кыргыздардын бабалары болбойт. Таштык доорунда кыргыздар айрым бир маданий таасирлерин алышкан.

4. Мисалы, Бегренин эстелиги эмес. Бегре – кыргыз жазуу эстелиги табылган жердин аталышы;

5. Этнографиялык терминдерге иштин аягында алфавиттик тартипте кыскача түшүндүрмөлөрдү берүү зарыл;

6. Информаторлордун паспортун кайрадан карап, тактап оңдоп жазып чыгуу керек;

7. Диссертациялык иштин максаты жана милдеттерин бир аз кеңейтип, кошуу зарыл;

8. Корутундудагы практикалык сунуштарды кеңейтүү керек.

Расмий оппоненттер боюнча, эгер коллегалар макул болсо мени, Сулайман Кайыповду, Эгемберди Маанаевди сунуштар элем.

Айтылган мүчүлүштүктөрдү диссертант коргоого чейин оңдоп чыгат деген пикирдебиз.

Төрага: Анда сөз изденүүчү О.Э. Капалбаевге берилет. Мүмкүн болсо кыска жооп бергенге аракет кылсаңыз.

О.Э. Капалбаев: Олжобай Кубатбековичке учурдан пайдаланып ыраазычылык билдирем. Ушундай чоң көлөмдү эмгекти окуп чыгуусу, кемчиликтерин табуусу жана сунуштарын берүүсү бул иштин күчөтүү, бышыктоо катары кабыл алам. Ошондуктан айтылган сындарды кабыл алам. Бизде убакыт бар, өзгөртөбүз.

Төрага: Эксперттик курамдын экинчи мүчөсү Чолпон Джапарбековна Турдалиевага берилет.

Ч.Дж. Турдалиева: Урматтуу төрага, диссертациялык кеңештин мүчөлөрү. Убакытты үнөмдөө үчүн иштин жакшы жактарын белгилеп олтурбай, бир нече сунуштарыбыз бар эле ошолорду эле белгилеп кетейин. Урматтуу төрага ушундай кылсак болобу?

Төрага: Жакшы болот. Туура, туура.

Ч.Дж. Турдалиева: Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы мүчүлүштүктөр жана изденүүчүгө сунуштарыбыз бар.

Илимий изилдөөдө кеткен кээ бир мүчүлүштүктөрдү жоюу үчүн төмөнкүдөй сунуштарды беребиз:

1. Диссертациялык иштин практикалык маанисин бир аз кеңейтүү менен кошумчаларды кошуу зарыл. Биздин оюбуз боюнча өтө кыска жана тар берилип калган;

2. Теориялык бөлүгүндө кыргыздардын кол өнөрчүлүгүнүн келип чыгышы, анын өнүгүшү тууралуу теорияны кеңейтип, изилдөөнүн объектисин менен предметин дагы бир жолу карап чыгуу керек. Мүмкүн көлөмүн азайтып керек. 10 барак эмес андан азыраак болсо жетмек;

3. Диссертациялык иштин тиркемесинде айрым изилдөөчүлөрдүн аты-жөнү тууралыгын кароо (39, 40, 41-сүрөттөр);

4. Иштин жүрүшүндө айрым сүйлөмдөр аягына чыкпай калган же ой түшүнүксүз бүткөн жерлери кездешет (124, 137-б. ж.б.). Ошондуктан ишти дагы бир жолу карап, техникалык каталарын оңдоп чыгуу иштерин сунуштайбыз.

5. Сиздин иш антропология болуп жаткандыктан теориялык жагын карап жатканда Бронислав Малиновскийдин теориясын дагы кошуп койсоңуз жакшы болмок. Ошондой теория модернизацияны колдонсоңор дагы жакшы жыйынтык бермек деп ойлойм. Бул теориялар иштин баалуулугун арттырмак. Бирок айтылган сындар иштин баалуулугун түшүрбөйт. Ырахмат сиздерге. Мен жыйынтыкты айтып бүттүм.

Төрага: Чоң ырахмат. Анда изденүүчүгө жооп берүү үчүн мүмкүндүк берели. Кыска жооп берип койсоңуз.

О.Э. Капалбаев: Ырахмат агай. Чолпон Джапарбековна менен жогорку айтылган корутундудагы сунуштар боюнча сүйлөшкөнбүз. Пикир алмашканбыз. Ишти күчөтүү боюнча айтылган ойлорго кошулабыз. Теориясы жөнүндө жазылган бөлүгүн азайтуу дегенди илимий консультантым менен кеңешип, калтырууну чечкенбиз. Бизге берилген тапшырма боюнча ар бир параграф 10 беттен кем болбошу керек деген шарт айтылган. Ошондуктан ушул позицияны кармандык.

Төрага: Ырахмат, ток этер жерин айтыңыз. Анда кийинки сөз үчүнчү эксперт Бикбулатова Аниса Рифовнага берилет. Сиз дагы ток этер жерине кайрыласыз да.

А.Р. Бикбулатова: Урматтуу коллегалар, бул диссертациялык ишти окуп чыккандан кийин менде төмөнкүдөй пикир пайда болду. “Бүткөн ишке сынчы көп” дегендей ар бир иште кемчилик болбой койбойт. Бирок ошого карабастан изденүүчү өтө көп талаа материалдарын топтоп, аны илимий сынга ала алган. Экинчи жетишкендиги катары диссертациянын тилинин жатыктыгы, байлыгы суктандырбай койбойт. Бул жагынан дагы жакшы ой-пикирди туудурат. Үчүнчүдөн, диссертациялык иште архаикалык сөздөргө этнолингвистикалык талдоолордун жүргүзүлүшү, аларды илимий айлампага киргизиши, айрыкча, этнографтар үчүн чоң салым деп ойлойм. Отурукташкан элдер үчүн темир жана жыгач иштетүүнү эң жогорку деңгээлге жеткирсе, көчмөндөр үчүн тери менен жүндөн жасалган буюмдар басымдуулук кылып, кол өнөрчүлүктүн туу чокусуна чыккан деп эсептейм. Ушул себептен алганда да аталган тема кыргыз этнологиясында бош болуп турган жерди толуктап жатат.

Эми эксперттерге берилген макет боюнча токтолуп өтсөм.

07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча даярдалган иштин Д 07.21.628 Диссертациялык кеңешинин кароосунда коргоо укугуна дал келиши.

Изденүүчү Капалбаев Октябрь Эркинович тарабынан 07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы)” аттуу докторлук диссертациясы менен таанышып, төмөнкү жыйынтыкка келдим:

Иште жыйынтыкка жетүү үчүн максат жана милдеттер коюлган. Жогоруда каралып жаткан диссертациялык иш КР Улуттук илимдер академиясынын Б. Джамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институту менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы тарых илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча Д 07.21.628 Диссертациялык кеңешинин профилдик багытына жана мазмунуна (07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология адистигинин паспортуна) толугу менен туура келет.

Диссертациялык теманын актуалдуулугунда эч кандай кеп жок. Биз баарыбыз билебиз, бул тема боюнча азыркы учурга чейин комплекстүү изилдөө жүргүзүлгөн эмес.

Диссертациялык иштин илимий жыйынтыктары. 7 пункттан турган илимий жыйынтыктар менен берилген. Мен аны көрө алдым. Бул жыйынтыктардын ынанымдуулугу башка адабияттар, эпикалык чыгармалар, булактар, сүрөттөр жана талаа материалдар менен ынанымдуу берилген.

Диссертациянын илимий жана практикалык маанисин ачууда, изилдөөгө алынып чыгылган актуалдуу маселелерди чечүүдө, иштин илимий жыйынтыктарынын ички биримдигин жана багыттуулугун баалоо. Азыркы күндө кол өнөрчүлүк жаңы заманган трансформация болуп, уланып жатат. Жок болуп кеткен жок. Ошондуктан практикалык мааниси бар.

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши. Диссертациянын максаты жана милдеттерине авторефераттын тексттинде чагылдырылган материалдар толугу менен жооп берет. Автореферат кыргыз, орус жана англис тилдеринде бири-бирине мазмундук жагынан окшош (идентивдүү) резюмелер менен жабдылган.

Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтер жана изденүүчүгө сунуштар.

Илимий изилдөөдө кетирилген кээ бир кемчиликтерди жоюу үчүн айрым сунуштарым төмөндөгүдөй:

1. Диссертациялык иштин киришүү бөлүгүндө актуалдуулугун толук, кеңири ачып берүүнү сунуштайт элем.

2. Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу аттуу пункта 1 монография, 2 китеп дегендин ордуна 3 монография (2 башка авторлор менен бирдикте) деп берүү сунушталат.

3. Иштин объектиси катары көчмөн маданиятынын келип чыгышы, калыптанышы, өнүгүшү жана алардын кыргыз тарыхындагы ээлеген ордун таап чыгуу болуп эсептелет деген формулировка менен макул эмесмин, объектиси Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү деп берүү туура деп ойлойм, буга тиешелүү ой жүгүртүүлөрдү кошо оңдоо зарыл.

4. Диссертациянын 1-бөлүмүндө кездешүүчү чет элдик саякатчы илимпоздордун аттары (С.G. Mannerheim, G. Bonvalot, J.G. Carus, R. Dor) англисче гана жазылып берилген жерлери кездешет, менимче кыргызча жазып, кашаанын ичине англисче жазылса туура болот.

5. Диссертация менен авторефератта кездешүүчү дал келишпестик, техникалык каталарды карап, оңдоп чыгуу сунушталат.

6. Историографиялык талдоодо Ф.А. Фиельструпту жолуктура албай калдым. Бирок бардык эмгектери адабияттардын тизмесинде жүрөт. Мүмкүн карап көрөсүздөр. Эске алып койсоңузда.

Изденүүчүнүн баштапкы материалдары менен таанышуунун жыйынтыктары:

1. Изденүүчү диссертациянын үстүнөн он жылга жакын убакыт эмгектенген (2013-ж. бери).

2. Диссертант экспедициялардын составында КЭРде, Казахстанда, Өзбекстанда талаа материалдарын чогулткан, ал иштери жөнүндө тиркемедеги сүрөттөр далил.

3. Диссертация И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргызстандын тарыхы жана этнология кафедрасынын кеңейтилген жыйынында 2020-жылдын 10-июнунда талкууга алынган.

Жетектөөчү мекеме катары ОшМунун Чыгыш таануу жана тарых факультетин сунуштайм, ал жерде квалификациясы боюнча бул ишке туура келген адистердин саны жетиштүү деп эсептейм.

Расмий оппоненттерге тарых илиминин докторлору С. Каиповду, О.К. Каратаевди жана А. Мокеевди сунуштайм.

Жогоруда белгилегендерди эске алып, Капалбаев Октябрь Эркиновичтин “Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы)” аттуу темадагы 07.00.07 – этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн даярдалган диссертациясынын кол жазмасын, корутундудагы белгиленген кемчиликтерди жоюу, сын пикир, сунуштарды жана каалоолорду эске алуу шарты менен Улуттук илимдер академиясынын Б. Джамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институту менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу Д 07.21. 628 Диссертациялык кеңешинде коргоого сунуш кыламын.

Төрага: Чоң ырахмат, орун алыңыз. Анда изденүүчүгө жооп берүү үчүн сөз берилет. Үчүнчү адистин айткандарына жооп бериңиз.

О.Э. Капалбаев: Аниса Рифовна, чоң ыраазычылык билдирем. Актуалдуулугун, объектисин жана предметин дагы бир жолу карап чыгабыз. Айтылган сындарды кабыл алам. Анан Ф. Фиельструп эмгекте өтө көп колдонулган. Ал эми Сиз айткан бөлүккө кирбей калгандыгын карап көрөлү.

Төрага: Ырахмат. Урматтуу кесиптештер, кошумча суроолор жана тактоолор болсо, сөз берсек.

Ш.Дж. Батырбаева: Биринчиден, мен эксперттик топтун жакшы иштеп бергендигине ыраазычылык билдирем. Экинчиден, мен историография боюнча адис болгондугума байланыштуу кошумча сунуштарды айткым келет да. Аниса Рифовна айткан диссертациянын предметинин жана объектисинин диссертацияда берилиши мага жакты. Бул жерде формулировкасын гана кичине тактап коюш керек. Объектинин татаалдыгы кенен берилген. Предметинде деле биринчи сүйлөмдү кичине өзгөртүп, калганын калтырып коюш керек. Көп диссертациялык иштерден айырмаланып, жакшы талдоого алынган. Экинчиден, Чолпон Жапарбековнанын айткан сыны жакты. Методологиялык жактан айткан сыны. Бирок муну мен башкача айтат элем. Окумуштуу катчыга тилекке каршы, эскертүү берип кетким келет. Бул жерде, кагаз түрүндөгү варианты туруш керек эле. Аны барактап айтсак жакшы

болмок. Электрондук вариантынан карап, айта албай жатам. Ыкмаларды колдонууда кеңейтүү жолу менен эмес, талаа материалдарын чогултууда эмнелерди сурадыңар, эмнелерге көңүл бурдуңар, ошолорду кошумчалап койсоңор, андан сырткары, кошумчам бар. Сиз биринчи бапты баштаганда, «Тарыхый булактар жана совет дооруна чейинки тарыхнаамада» берилген 8 баракты кыскартып, аны булактарга кошсоңуз жакшы болмок. Ошондо экинчи бабыңыз абдан күчтү болот эле. Андан кийин мен этнограф болбогондон кийин диссертацияны өтө кызыгып окудум. Өзүмө пайдалуу маалыматтарды алдым. Тарыхнаама жана булак таануу боюнча адис болгондуктан ага көңүл бурдум. Өтө жакшы берилген, бул илимий консультанттын эмгеги болуш керек. Акыркы жазылган диссертациялар көрсөткөндөй тарыхнаамга кыска жана нуска талдоо жүргүзгөндү үйрөнүп келе жатыптырбыз. Бул абдан жакшы. Мен эми айтылган ойлорумду кыскача резюме кылайын. Биринчи бапка тарыхый булак дегенди кошуп кетүү керек. Методдорду калтырыш керек. Бул иш кандидаттык ишинин логикалык уландысы деп ойлойм. Мурункусунда жыгач маданияты алса, азыр тери иштетүү маданиятын иштеген. Кийинчерээк буларды бириктирип чоң изилдөөлөр жүрүшү керек. Башкача айтканда, башка өңүттө изилдөө жүрөт деп ойлойм. Анткени бул чоң багыт болот. Ишиңерге ийгилик.

Төрага: Кимде сөз бар?

Ч.Дж. Турдалиева: Менде тактоо бар. Шайыр Жолдошевна, мен методологияны алып салсын деген жокмун. Талаа материалдарын гана текст менен бере бербей, аны сүрөттөр менен башка материалдар менен дагы бышыкташ керек деп жатам.

Ш.Дж. Батырбаева: Анда мен Сизди туура эмес түшүнүп алыптырмын. Биздин ой туура эле экен. Кечирим сурайм.

Төрага: Абылабек Асанканович, сөз Сизде, кыска-нуска сүйлөсөңүз.

А.А. Асанканов: Да, кыскача айтайын. Урматтуу коллегалар. Бир кызыгы да, мен ушул теманы бердим деп, болгондо да Москвада чогуу окуган коллегама айтсам айтат: “Бул иштен доктордук диссертация чыгара албайсыңар” дейт. Бул кечөө эле болгондой. Анан биз изилдеп келгенде, Октябрь Эркиновичке ырахмат, доктордук иш эле эмес, толук багыт ачса болорун айтты. Мен мына тери иштетүүнүн механизмин көрүп калдым. “Живая старинанын” эң акыркыларын көрүп калдым. Териге түшүрүлгөн орнаменттер өзү эле бир диссертация, ага байланышкан макал-лакаптар. Мисалы, “Бирөөнүн элинде султан болгуча, өз элинде ултан бол”. Мен муну Кытайдан өз көзүм менен көрүп, маанисин түшүнүп келгем. Менин айтайын дегеним, Октябрь Эркинович, бул китептин, иштин өзгөчөлүгү мында да, 98% пайыз эмгек талаа материалдарынан турат. Байыркы эмгектерди булак катары алып келген туура эмес, кала берсин. Экинчиден, айткан оюңар туура. Кабыл алабыз. Бир гана бирок деген бар, баарын кабыл алсак, анда диссертация кеңейип кеткен жатат. Ошондуктан силер айткан нерселерди кийинки изилдөөлөргө калтырсак. Жанагыдай тактоолорду киргизиш керек. Ишти мен

ойлойм татыктуу деп, анан колдоп бергениңиздер үчүн ыраазычылык билдиребиз. Чоң ырахмат.

Төрага: бардык нерсени документтештире берсек бүтпөйбүз. Менимче, жетиштүү эле го. Диссертант биз айткан нерсенин баарын ала бербейт да. Ошон үчүн жактап жатат. Айрымдарын мүмкүн алат, айрым тактоолорду киргизет. Анан теманы дагы өзгөртүүгө болбойт. Ушинтип өзгөртүп салалы дегенде УАК кабыл алабы? Бул жагын дагы эске алышыбыз керек. Убакыт жагы кандай болот? Ошон үчүн бата берсеңер ушул тема менен, каршы берсеңер ушул тема менен бергиле. Иши кылып кворумга келип бергиле деген маселе.

Анан өтө маанилүү нерсе, токтом үчүн маанилүү маселенин бири, жетектөөчү мекеме жөнүндө, чынында эле Ош мамлекеттик университетинин Чыгыш таануу жана тарых факультети десек деле же этнография кафедрасы десек деле болот. Андан кийин расмий оппоненттер тууралуу түрдүү пикирлер болду. Биринчиси, профессор Олжобай Каратаев, экинчиси, профессор Сулайман Кайыпов, үчүнчүсү боюнча мен Анварбек Мокеевди колдойт элем. Себеби ал киши баары бир орто кылымдардын тарыхы, этномаданияты боюнча изилдеген адис. Демек, сунуштасак туура болот. Башка сунуштар болбосо, анда, кийинкиге өтө берели. Токтомдун долбоорун карап көрдүнүздөр, мен дагы карап чыктым. Жалпысынан дурус эле экен. Эмесе ошол жагына өтөлү.

Ш.Дж. Батырбаева: Коргоо күнүнүн датасын аныктап алсак.

Төрага: Анда, отуз күндү алып эсептесек, кандай болот?

Окумуштуу катчы А.З. Жапаров: Тынчтык Кадырмамбетович, эгер төрага, кеңештин мүчөлөрү макул болсо, кичине бир аз убакытты кошумча кылып, 18-март жума экен. Ошол күнгө койсок.

Төрага: Мен макулмун. Анда 18-март, саат 14-00го коюлсун.

Анда урматтуу диссертациялык кеңештин мүчөлөрү, эксперттик комиссиянын корутундусу боюнча сурооңуздар жок болсо, анда диссертациялык кеңештин токтомун бекитүүгө өтөлү. Макул дегендер кол көтөрүп койсоңуздар. Ырахмат. Каршы жок, арсар жок. Кабыл алынды.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Жамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтунун жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин алдындагы Д 07.21.628 диссертациялык кеңеши

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Капалбаев Октябрь Эркиновичтин “**Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы)**” деген темадагы доктордук диссертациясы боюнча диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын корутундусу бекитилсин.

2. Капалбаев Октябрь Эркиновичтин “**Кыргыздардын салттык тери иштетүү кол өнөрчүлүгү (XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы)**”

деген темадагы доктордук диссертациясы 07.00.07. – Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазган диссертациялык иши ачык коргоого кабыл алынсын.

3. Коргоо 2022-жылдын 18-мартында саат 14.00 дө өткөрүлсүн.

4. Бекитилсин:

Жетектөөчү мекеме – Ош мамлекеттик университетинин Кыргызстандын тарыхы, археология жана этнология кафедрасы.

Расмий оппоненттер:

1. тарых илимдеринин доктору, профессор **Каратаев Олжобай Кубатбекович;**

2. тарых илимдеринин доктору **Кайыпов Сулайман Турдуевич;**

3. тарых илимдеринин доктору, профессор **Мокеев Анварбек Мокеевич.**

5. Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынан Капалбаев Октябрь Эркиновичтин авторефератын басып чыгарууга уруксат берүү жагы суралсын.

Токтом диссертациялык кеңештин **12** мүчөсүнүн колдоосу менен бир добуштан кабыл алынды.

**Диссертациялык кеңештин
төрагасы,
т.и.д., проф.**

Т.К. Чороев (Чоротегин)

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, т.и.к., а.и.к.**

А.З. Жапаров